

A123

Gallinula chloropus

(L., 1758)

Kokoszka

Rząd: żurawiowe, rodzina: chruściele

Status występowania w Polsce

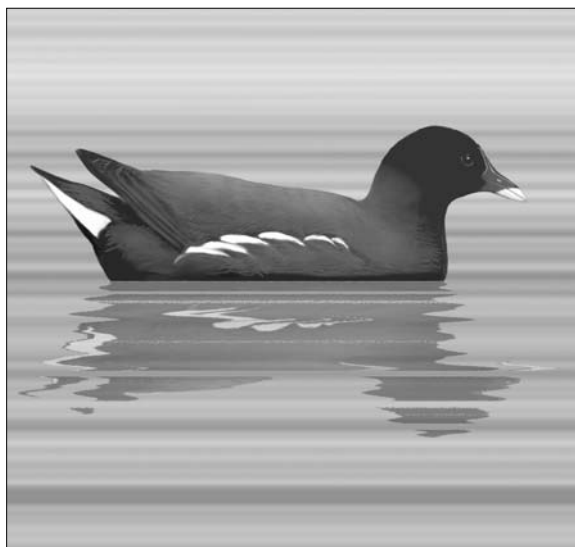
Średnio liczny gatunek lęgowy oraz regularnie przelotny. Nielicznie zimuje, lokalnie znane są większe zgrupowania zimowe.

Opis gatunku

Ptaka średniej wielkości, zbliżony rozmiarami do gołębia. Wymiary: długość ciała 32–35 cm, rozpiętość skrzydeł 50–55 cm, masa ciała w okresie wiosennym – samica 310–375 g, samiec 327–376 g. Poza okresem lęgowym masa ciała może wahać się w szerokim zakresie od 146 g do 493 g. Dorosłe osobniki widziane w terenie wydają się być niemalże całkowicie czarne, ale z bliska widoczny jest na wierzchu ciała brązowooliwkowy odcień. Charakterystyczny jest biały wzór na spodzie ogona oraz wąski podłużny biały pasek na bokach ciała. Na czole występuje rogowa płytką barwy jaskrawoczerwonej; podobnie czerwona jest połowa dzioba od strony jego nasady. Końcówka dzioba jest jaskrawożółta, oko ciemnoczerwone, nogi intensywnie żółtozielone, z bardzo długimi palcami. Samiec i samica są jednakowo ubarwione; nie występuje zmienność szat między okresem letnim i zimowym. Pisklęta pokryte są czarnym puchem. Mają czerwony dziób z dużą żółtą końcówką. Nogi są czarne. Zwykle jednak obserwuje się pisklęta kokoszeki pływające na wodzie, co uniemożliwia określenie koloru nóg. Młode ptaki są szarobrzowe, z rozjaśnieniem na bokach głowy, podgardlu i brzuchu. Pod spodem ogona mają czarno-biały wzór, jak u ptaków dorosłych. Na boku ciała widoczny jest jasny pas. Początkowo brak u nich płytki czołowej, która pojawia się stopniowo i podobnie jak dziób jest barwy rogowej. Ptaki w drugim roku życia, które przystępują do lęgów po raz pierwszy, wyglądają jak ptaki dorosłe, czasem tylko pozostaje im nieznaczna liczba brązowawych piór oraz rozjaśnione podgardle i brzuch. Wszystkie lotki wymieniane są w lipcu–sierpniu jednocześnie i w tym czasie kokoszki tracą zdolność do lotu na kilka tygodni.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Podobnym gatunkiem jest łyska *Fulica atra* (A125), która jest w Polsce liczniejsza niż kokoszka, tworzy większe zgrupowania i jest mniej skryta. W porównaniu z kokoszką częściej obserwuje się ją na otwartej

wodzie. Łyska jest wyraźnie większa, cała ubarwiona jednolicie czarno, a jej dziób i płytką czołową są białe. Młode łyski są ciemniej ubarwione od młodych kokoszek oraz brak im skonstrastowanego wzoru na podogoni i jasnego pasa na boku ciała. Obydwa gatunki dysponują bardzo bogatą gamą głosów. Przy dobrej znajomości głos może być cechą diagnostyczną. Najbardziej charakterystyczne dla kokoszeki jest: „krrrrrk, ke-ke-ke-ke”, czasem kilkakrotnie powtarzane. Łyska natomiast odzywa się głośnym ostrym „kew, kew” lub nagłym metalicznym „ping”, niekojarzącym się zupełnie z głosem ptaka.

Biologia

Tryb życia

Aktywna zarówno w dzień, jak i w nocy. Niezbyt towarzyska. Prowadzi skryty tryb życia, większość czasu spędzając w przybrzeżnych szuwarach. Wędruje przede wszystkim w nocy, pojedynczo, ewentualnie w grupach kilku osobników. Rzadko podczas wędrówek mogą być widywane zgrupowania liczące kilkanaście ptaków. Zimą może przebywać w większych stadach.

Lęgi

Gatunek terytorialny, monogamiczny. Do lęgów przystępują już ptaki jednoroczne. Wiosną do Polski przylatuje w zależności od pokrywy lodowej – od marca do pierwszej połowy maja. Łączy się w pary po powrocie na lęgowiska, ale czasem może tworzyć pary już zimą i wówczas partnerzy przylatują na lęgowiska razem. Samiec i samica tworzą parę na jeden sezon, ale gdy corocznie gnieźdzą się na tym samym zbiorniku, pary mogą trwać kilka lat. Po zajęciu terytorium samiec i samica bronią go aktywnie przed innymi osobnikami swojego gatunku. Również razem budują gniazdo, choć wydaje się, że samiec częściej przynosi materiał do jego budowy, a samica częściej buduje gniazdo. Jest ono usytuowane w przybrzeżnych szuwarach lub w krzaku wierzby rosnącym w wodzie, czasem wysoko nad taflą wody. Składanie jaj pierwszego lęgu rozpoczyna się w maju. Jaja znoszone są codziennie po jednym, a pełne zniesienie to 5–9 jaj, rzadziej 2–13. Jaja wysiadywane są przez oboje rodziców na zmianę, przez 21–22 dni. Kokoszki regularnie odbywają dwa lęgi w roku, czasem nawet 3. W pierwszym lęgu zwykle wysiadywanie rozpoczyna się po zniesieniu ostatniego jaja i wówczas klucie jest synchroniczne. W drugim lęgu ptaki rozpoczynają wysiadywanie już po zniesieniu połowy jaj i wtedy wykluwanie trwa kilka dni. Pisklęta są zagniazdownikami. Opiekują się nimi oboje rodzice. Jeżeli potomstwo kluto się asynchronicznie, wówczas jedno z rodziców wysiaduje dalej, a drugie sprawuje opiekę nad wykłutym potomstwem. Podczas drugich lęgów w opiece nad pisklętami może również brać udział rodzeństwo z pierwszego lęgu. W wieku 25 dni pisklęta zaczynają same pobierać pokarm, choć dokarmianie przez rodziców trwa aż do ok. 45 dnia życia. Młode zaczynają latać w wieku 40–50 dni, wkrótce potem mogą stać się w pełni niezależne od rodziców, choć często pozostają wraz z nimi na terytorium gniazdowym przez kolejnych kilka tygodni.

Wędrowki

Gatunek osiadły (populacje zachodnio- i południowo-europejskie) lub wędrowny (populacje północno- i wschodnioeuropejskie). Wędrowne są niemal wszystkie kokoszki gniazdujące w Skandynawii, Polsce, Niemczech oraz na wschód od naszych granic. Pozostała część populacji europejskiej pozostaje na zimę blisko miejsc gniazdowania. Młode zaczynają opuszczać stanowiska lęgowe już w lipcu, choć wówczas rozpraszają się tylko na niewielkie odległości. Właściwą wędrowkę podejmują znacznie później, od września do listopada. Przelot wiosenny ma miejsce w marcu i kwietniu, z nasileniem w połowie kwietnia. Podczas wędrowki nigdzie nie tworzą dużych koncentracji, przekraczających kilkanaście lub kilkadziesiąt osobników. Są skryte, podobnie jak w okresie lęgowym. Lecą nocą pojedynczo lub w grupach liczących kilka osobników.

Zimowanie

Kokoszki gniazdujące w Polsce stwierdzono zimą we Francji, Hiszpanii, Grecji i we Włoszech. Nieliczne ptaki mogą pozostawać na terenie całego kraju na nie zamarzających zbiornikach wodnych, choć zimowanie zdecydowanie częściej zdarza się w zachodniej i południowej części kraju. Liczniejsze zimowiska znane są z Górnego Śląska. Częstość pozostawania na zimę w kraju w ostatnich latach wzrasta. Gatunek jest wrażliwy na silne mrozy, nawet przy dostatku pokarmu. W skrajnych przypadkach redukcja liczebności podczas niskich temperatur może osiągać nawet kilkadziesiąt procent zimujących ptaków. Pozostają na zimowiskach do lutego.

Pokarm

Pobiera pokarm roślinny i zwierzęcy w proporcjach uzależnionych od pory roku i jego dostępności. Żeruje pływając, chodząc po ziemi lub po pływającej roślinności, chętnie po terenie błotnistym, zalanych łąkach. Może poszukiwać pokarmu pod wodą, zanurzając głowę lub rzadko nurkując. Potrafi wspinać się po gałęziach krzewów. Na pokarm roślinny składają się: rzęsa, rdestnica, części zielone trzciny, situ, traw; nasiona: turzyc, traw, pałki, szczawiu, grzybieńca, grążela oraz owoce: róży, głogu, bzu czarnego. Pokarm pochodzenia zwierzęcego stanowią: owady, mięczaki, pierścienice, pajęczaki, drobne ryby, a okazjonalnie nawet jaja innych gatunków ptaków.

Występowanie

Siedlisko

Gniazduje na zbiornikach wodnych z szerokim pasem szuwaru lub zaroślami wierzbowymi – małych śródpolnych lub śródleśnych oczkach, torfiankach, gliniankach, kanałach, wolno płynących rzekach, stawach rybnych, jeziorach, terenach zalewowych, odstojnikach i sadzawkach w parkach miejskich. Unika jednakże zbiorników oligotroficznym oraz słonowodnym. W środkowej Europie zimuje zwykle na terenach przemysłowych, na zbiornikach mocno zanieczyszczonych, które najpóźniej zamarzają.

Siedliska z załącznika 1 Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek szeroko rozpowszechniony. Wyróżniono na świecie 12 podgatunków. Zasięg występowania podgatunku nominatywnego *G. ch. chloropus*, gniazdującego w Polsce, obejmuje całą Europę i środkową Syberię na południe od równoleżnika 60° N, wzdłuż wybrzeża Norwegii, dochodząc wyjątkowo do 65° N, całą południową część Azji wraz z Malezją, północną Afrykę oraz Azory

i Wyspy Kanaryjskie. Obszar zimowania europejskich kokoszek rozciąga się na Wyspach Brytyjskich, w całej Europie Południowej i Zachodniej, sięgając aż do północnej części Afryki. Zimowanie nielicznych osobników stwierdzono nawet w południowo-zachodniej Norwegii, południowej Szwecji, Danii i Niemczech.

Pozostałe podgatunki kokoszki zamieszkują Amerykę Północną i Południową, środkową i południową Afrykę oraz liczne wyspy na Atlantyku, Pacyfiku i Oceanie Indyjskim.

Rozmieszczenie w Polsce

Lęgowa i przelotna na terenie całego kraju, z wyjątkiem wyższych partii gór. Sporadyczne zimowanie pojedynczych osobników częściej notowane w części zachodniej kraju.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Gatunek szeroko rozpowszechniony w kraju, więc na obszarach chronionych gniazduje tylko niewielki odsetek populacji. Lęgowy przypuszczalnie w zdecydowanej większości parków narodowych i rezerwatów, w granicach których występują słodkowodne zbiorniki wodne. Większe liczebności ptaków lęgowych dotyczą Biebrzańskiego PN oraz rezerwatów: Stawy Milickie, Stawy Przemkowskie, Świdwie.

Rozwój i stan populacji

W XIX wieku zasięg występowania kokoszki w Europie przesunął się w kierunku północnym. W Finlandii, Norwegii i Danii kokoszka jest stosunkowo nowym gatunkiem lęgowym. Pierwsze lęgi odnotowano tam dopiero w latach 1850–1865. W całej Europie liczebność podlega znacznym fluktuacjom, związanym z temperaturami podczas zimy. Po mroźnych zimach i dużym spadku liczebności populacja odbudowuje się w ciągu najbliższych kilku sezonów. Cała populacja europejska szacowana jest na około 1 000 000 p. Spośród krajów europejskich największą liczebność kokoszki podaje się dla Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i Hiszpanii (100 000–250 000 p.).

Liczebność lęgowych kokoszek w kraju nie jest znana, a szacunki podawane w literaturze europejskiej dla Polski (2000–4000 p.) nie wydają się wiarygodne i są prawdopodobnie mocno zaniżone. Szacunkowe dane dla Wielkopolski mówią o 600–750 lęgowych parach. I tu także wydaje

się, że liczebności te są zaniżone, gdyż kontrolami obejmowano głównie jeziora i stawy rybne, a nie małe śródpolne oczka. Znaczną liczbę par (200–400 p.) podaje się dla Podkarpacia. Jedne z większych liczebności w Polsce odnotowano także w dolinie Sanu, pomiędzy jego ujściem do Wisły a ujściem Wisłoka (ok. 72 p.), oraz w dolinie Nidy (75–115 p.). Spośród ostoi kokoszki najliczniej zasiedla: Dolinę Górnej Wisły (86 p.), Stawy w Brzeszczach (56 p.), Dolinę Dolnej Skawy (48 p.), Dolinę Małej Wełny pod Kiszkowem (ok. 25 p.) oraz Jezioro Świdwie (20–40 p.).

Jedynie trwałe i znaczące zimowiska tego gatunku w Polsce znane są z terenów przemysłowych Górnego Śląska i skupiają do 500 os. na kilkunastu stanowiskach. Wyjątkowo duże zgrupowanie liczące 15 zimujących kokoszek odnotowano także pod Szczecinem.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku intensyfikacji gospodarki stawowej, połączonej z pogłębianiem stawów, niszczeniem roślinności wynurzanej i likwidacją wysp na stawach hodowlanych;
- utrata siedlisk lęgowych w wyniku zmian reżimu hydrologicznego rzek, zmieniających częstość i długość zalewów w dolinach rzecznych;
- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku osuszania śródpolnych zbiorników wodnych;
- utrata siedlisk gniazdowych w miastach w wyniku usuwania roślinności szuwarowej ze stawów i sadzawek w parkach.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej Poradnika (str. 19).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych;
- opracować i wdrożyć zasady przyjaznego ptakom pozyskiwania trzciny na zbiornikach wodnych;
- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- wykluczyć osuszanie torfowisk i niecek jeziornych;
- zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych;
- podjąć redukcję drapieżników, zwłaszcza norki amerykańskiej

kańskiej, jenota, wrony siwej i sroki, a na zachodzie kraju również szopa pracza.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej Poradnika (str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- sukces lęgowy;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej.

Monitoring

- coroczne liczenie ptaków lęgowych na losowych powierzchniach rzędu 100 km². Metodyka do ustalenia. Liczeniem powinny zostać objęte wszystkie zbiorniki wodne znajdujące się w granicach wyznaczonych powierzchni. Wskazane są dwukrotne wizyty na powierzchniach: w okresach 10–20 maja oraz 10–20 czerwca. Konieczne jest stosowanie stymulacji magnetofonowej. Liczenia powinny odbywać się w godzinach wieczornych (19–23), jednakże małe zbiorniki, na których można spodziewać się maksymalnie jednej pary kokoszek, mogą być kontrolowane również w dzień. Jeżeli kokoszki na takim zbiorniku nie zostaną stwierdzone, należy wykonać w zbliżonym terminie dodatkową kontrolę wieczorną.

Bibliografia

BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.

- BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
- BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CEMPULIK P. 1992. Zimowanie kokoszki wodnej *Gallinula chloropus* na Górnym Śląsku. *Not. Orn.*, 33: 275–283.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1980. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 2. Hawks to Bustards. Oxford, 687 s.
- CZERASZKIEWICZ R., OLEKSIK A. (red.) 2003. Ptaki wodno-błotne na Pomorzu Zachodnim. Wyniki liczeń w sezonie 2002/2003, ekologia i ochrona. Projekt przyrodniczo-łowiecki. Szczecin, 68 s.
- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 525 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their distribution and abundance. London, 903 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1996. Handbook of the Birds of the World. Vol. 3. Hoatzin to Auks. Barcelona, 821 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WERNHAM C., TOMS M., MARCHANT J., CLARK J., SIRIWARDENA G., BAILLIE S. (red.) 2002. The migration atlas. Movements of the birds of Britain and Ireland. London, 884 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.
- ZYSKA P., DOMBROWSKI A., KOT H., RZĘPAŁA M. 1990. Akcja zimowego liczenia ptaków wodnych, 1985–1987. *Not. Orn.*, 31: 113–131.

Monika Zielińska